

Justyna Nyćkowiak*

PERSPEKTYWA NEOINSTYTUCJONALNA W ANALIZACH PRZEBIEGU KARIER POLITYCZNYCH

Streszczenie. Celem artykułu jest przedstawienie propozycji wielowymiarowego spojrzenia na przebieg karier politycznych z wykorzystaniem perspektywy neoinstytucjonalnej. **Istnieje zgoda co do tego, że to instytucje warunkują sposób uprawiania polityki. Od ich kształtu, szczegółowych formalnych uregulowań oraz procedur uzależnione są wyniki politycznej konkurencji.** Efektywne wykorzystywanie instytucji i struktur politycznych daje niektórym jednostkom szansę na intencjonalne i wysoce przemyślane związanie swoich karier zawodowych ze światem polityki.

W wyniku wyborów parlamentarnych w Polsce w latach 1989–2007 ponad trzysta osób otrzymało mandat posła lub senatora przynajmniej trzykrotnie. Świadczy to o istnieniu kategorii polityków zawodowych, którzy wielokrotnie, skutecznie wykorzystali dostępne im narzędzia, aby móc uczestniczyć w podejmowaniu decyzji politycznych w długiej perspektywie czasowej. Nie sposób jednak wyjaśnić trajektorii ich karier bez odwołania się do wyższego poziomu analizy – elementów systemu politycznego (wyborczego i partyjnego). Z drugiej strony wyjaśnienia dotyczące funkcjonowania systemu politycznego, pozbawione elementu opisu ścieżek karier polityków zawodowych, nie są w stanie wyjaśnić sposobów funkcjonowania systemu partyjnego oraz wyborczego.

Słowa kluczowe: neoinstytucjonalizm, kariery polityczne, politycy zawodowi.

1. Wstęp

Formowanie się systemu politycznego związane jest z procesem powstawania lub rekonstrukcji instytucji. Odradzające się i nowo powstające demokracje stają przed podwójnym wyzwaniem. Z jednej strony, przed koniecznością wykreowania nowych reguł, niezbędnych w procesie demokratyzacji, z drugiej skonsolidowania nowych oraz istniejących wcześniej instytucji poprzez spójny system norm prawnych, gwarantujących stopniowe utrwalanie wzorców demokratycznych (Staniszki 1995, 1996; Terra 1997; Wnuk-Lipiński 2001). Reformy, które wprowadzano w systemach nowych (lub odradzających się) demokracji, oczywiście także te mające miejsce w Polsce, obarczone były społecznym oczekiwaniem

* Uniwersytet Zielonogórski, Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu, Instytut Socjologii, Zakład Metodologii Badań Społecznych, 65-762 Zielona Góra, al. Wojska Polskiego 69.

poprawy jakości życia (Pereira, Maravall, Przeworski 1993; por. Roszkowski 2001; Szczegół 2010). Spodziewano się także radykalnej przemiany życia politycznego. Przypuszczano, że ideologiczna i częściowa, personalna odnowa sceny politycznej zagwarantuje przejrzystość reguł oraz unowocześni publiczną debatę. Nowe zasady ustrojowe sprzyjały także powstawaniu różnorodnych form partycypacji politycznej.

Każdy z systemów politycznych posiada swoisty potencjał stymulujący odmienny wachlarz zachowań politycznych. Dotyczy to także aktywności elit politycznych (Blais 2010), które uzyskują dostęp do szerszego spektrum możliwych działań, ponieważ dysponują zasobami systemu politycznego i gospodarczego, które stawiają je w uprzywilejowanej pozycji względem pozostałych obywateli¹. Szczególnie interesujący na tym tle wydaje się opisywany przez Maxa Webera proces profesjonalizacji działań osób uprawiających politykę, czyli angażujących się w nią nie tylko incydentalnie. Wyniki tego procesu pozwalają definiować działania części polityków jako świadome kształtowanie karier zawodowych w oparciu o system instytucji politycznych (por. Borchert, Zeiss 2003). Instytucje te służą zawodowemu uprawianiu polityki², organizując przestrzeń możliwych wyborów, prezentując przy tym zestaw potencjalnych nagród dla tych najbardziej wytrwałych graczy lub tych, którzy w najwyższym stopniu zrozumieli reguły gry politycznej (por. March, Olsen 1984; Wesołowski 2001).

2. Kariery polityczne jako przedmiot badań

Zainteresowanie problematyką karier zawodowych zaowocowało skonstruowaniem szeregu definicji kariery właściwych dla poszczególnych dyscyplin naukowych, zawsze z uwzględnieniem specyfiki danej dyscypliny. Klasyczna definicja kariery mówi o tym, że jest to rozwijająca się na przestrzeni czasu sekwencja doświadczeń zawodowych jednostki (Arthur, Hall, Lawrence 1989). Pojęcie

¹ Widać to szczególnie wyraźnie w momentach podejmowania decyzji politycznych, a zwłaszcza w procesie dochodzenia do nich. Istotnie, wyłącznie mniejszość, choć należy przyznać, że nie tylko polityczne elity, jest w stanie aktywnie i skutecznie uczestniczyć w życiu politycznym. Przykładem tego może być ograniczenie politycznej aktywności o najbardziej zorganizowanym charakterze (np. działalności w organizacjach politycznych) do osób rekrutujących się w większości z warstw uprzywilejowanych ekonomicznie, kulturowo i politycznie (zob. Nolen 2004: 27–28; por. Lipset 2001).

² Co w sposób pośredni, aczkolwiek zgodny z logiką funkcjonowania instytucji, ogranicza równy dostęp do nich i konkurencję. Jak słusznie zauważa Wesołowski, kiedy już polityk osiągnie cel, jakim jest uzyskanie mandatu parlamentarzysty, rozpoczyna swoją „polityczną socjalizację” umożliwiającą zostanie w przyszłości politykiem zawodowym (zwiększającą jego szansę w stosunku do osób uprawiających politykę, jednak niedostających się do parlamentu pomimo wielokrotnych startów w wyborach) (zob. Wesołowski 1998: 9).

kariery zawodowej zakłada istnienie czytelnych, względnie sformalizowanych reguł, w ramach których mogą przebiegać kolejne jej etapy. Kariery zawodowe są więc o tyle możliwe, o ile istnieją określone ścieżki karier, które związane są ze strukturą organizacji. Zakłada ona istnienie hierarchicznie usytuowanych pozycji zawodowych, z których każda kolejna wymaga coraz większych umiejętności oraz doświadczenia zawodowego. Kariera zawodowa jest więc rozumiana jako uporządkowana sekwencja rozwoju, trwająca przez określony czas i związana z wykonywaniem coraz bardziej skomplikowanych ról zawodowych (Slocum 1966; Słomczyński, Krauze 1985; Słomczyński 2007).

Kariery polityczne to jeden z najczęściej podejmowanych tematów w polskiej socjologii polityki ostatnich dwudziestu lat³, z drugiej strony jest to też zagadnienie silnie warunkowane przez kontekst polityczny oraz dostępność materiału badawczego (por. Raciborski 2006). Stąd badania takie dotyczyły zazwyczaj wąskiej kategorii osób (np. liderów partyjnych; parlamentarzystów lub tylko posłów dwóch kolejnych kadencji w badaniach porównawczych; członków ciał funkcjonujących w strukturze parlamentu, tj. koła, nieformalne grupy; członków ekip rządowych). Ograniczenie to podyktowane było oczywiście problematyką poszczególnych projektów badawczych, ale często także niemożnością zrealizowania zakładanych celów na całych populacjach wybranych kategorii osób uprawiających politykę. Zainteresowania badawcze koncentrowano na: tożsamości elit politycznych, rozumieniu procesu profesjonalizacji działalności politycznej, stanowisku elit w kluczowych zagadnieniach transformacji polityczno-gospodarczej, rozumieniu zjawisk politycznych przez parlamentarzystów, wizji przywództwa politycznego, motywach kandydowania w wyborach czy ocenie warunków prowadzenia działalności politycznej (por. Raciborski 2006). Do rzadkości należały próby odtworzenia trajektorii karier politycznych, a pojedyncze publikacje dotyczyły zazwyczaj dróg dojścia do parlamentu (lub rządu), traktując ów moment jako pewne sfinalizowanie dotychczasowych starań polityka (Pawlak 1994). Zadanie, jakie stawiają dziś przed sobą badacze zainteresowani analizą karier politycznych, dotyczy nie tylko tego, jak lepiej poznać osoby, które owe kariery realizują, ale także tego, jak zrozumieć dzięki tym analizom sposób funkcjonowania systemu politycznego i jego instytucji (Ruchelman 1970). Cel ten wymaga wypracowania nowych strategii i narzędzi badawczych, pozwalających na odtwarzanie trajektorii karier politycznych w kontekście ich instytucjonalnych uwarunkowań. Możliwość taką oferuje osadzenie badań nad karierami politycznymi w nurcie analiz neoinstytucjonalnych.

³ Należy wskazać tu na prace zespołów pod kierunkiem: Włodzimierza Wesołowskiego, Kazimierza M. Słomczyńskiego, Jacka Wasilewskiego i Jacka Raciborskiego, których publikacje dotyczące polskiej sceny politycznej należą do najbardziej pogłębionych w kontekście analizy przebiegu karier politycznych (Post 1994, 1995; Pańków 1994, 1995; Jackiewicz 1994; Stobińska 1994; Mazurkiewicz 1995; Karpowicz 1995; Wesołowski 1995, 1998, 2000, 2001, 2010; Raciborski 1992, 1997, 2003, 2006, 2008; Słomczyński 2010; Wesołowski, Słomczyński, Dubrow 2010).

3. Uwarunkowania przebiegu karier politycznych w perspektywie neoinstytucjonalnej

Istnieje zgoda co do tego, że w dużym stopniu to instytucje determinują sposób uprawiania polityki. Od ich kształtu, szczegółowych formalnych uregulowań oraz procedur uzależnione są wyniki politycznej konkurencji. Konteksty, w jakich było wykorzystywane pojęcie instytucji, powodowały jednak powstawanie rozbieżności definicyjnych dotyczących istoty badanego zjawiska. Wśród badaczy identyfikujących się z podejściem *rational choice* przeważało przekonanie, że przyczyną powstawania instytucji jest celowe, świadome działanie jednostek, które poprzez instytucje zamierzają zrealizować swoje cele, a ich działanie ma wszelkie cechy działania racjonalnego (por. Hardin 1991 za: Pawlak 1991: 67–68)⁴. Między innymi w dyskusji z teorią racjonalnego wyboru (Arrow 1951; Downs 1957; Black 1958) wykrystalizowało się stanowisko neoinstytucjonalne, które oferuje interesujące podejście do analiz zjawisk o charakterze politycznym. Neoinstytucjonalizm korzysta więc z ustaleń poczynionych przez ekonomistów oraz przedstawicieli nauk politycznych reprezentujących nurt instytucjonalny.

W 1984 roku w *The American Political Science Review* ukazał się artykuł autorstwa Jamesa G. Marcha i Johana P. Olsena zatytułowany *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life*, uważany za manifest neoinstytucjonalizmu. Autorzy podjęli w nim próbę zrehabilitowania pojęcia instytucji, argumentując na rzecz tezy o wzrastającej roli instytucji w funkcjonowaniu systemów politycznych. Wskazali także na ponowne zwiększenie zainteresowania pojęciem instytucji w subdyscyplinach nauk politycznych, jednocześnie podejmując próbę nowej konceptualizacji pojęcia instytucji. Rozważania swoje skoncentrowali na mechanizmach powstawania i trwania instytucji, ze szczególnym naciskiem na endogenne charakter uwarunkowań tych procesów. Wprowadzając w logikę swoich rozważań, autorzy przywołali różnice pomiędzy dotychczasowym pojmowaniem roli instytucji (jako determinującej indywidualne wybory i kształtującej systemowe wymagania) oraz obecnym na gruncie nauk politycznych, ich zdaniem bardziej adekwatnym, nowym stanowiskiem nakazującym

⁴ Dla spełnienia warunku racjonalności działania ważna jest odpowiedź na pytanie o to, na ile świadomie przebiegał proces interpretowania przez jednostkę ciągów przyczynowo-skutkowych, innymi słowy, na ile uświadomione, zrozumiałe i celowe dla jednostki są jej własne poczynania. Oczywiście, sytuacja, w której jednostka znałaby każdą kombinację ciągów środków–skutek jest niemożliwa. Instytucja optymalizuje działania jednostek poprzez konieczność zastosowania najlepszych rozwiązań, które na podstawie konkretnych dowodów, w rozpoznanych okolicznościach, stanowiąc będą wzór dla zrealizowania potrzeby (Elster 1990: 21). Służy okiełznaniu, a w konsekwencji wyznaczeniu ram, w których poruszać może się jednostka zainteresowana zaspokojeniem potrzeby związanej z jej własną hierarchią wartości. Ta właściwość instytucji współgra jednocześnie z potrzebą jednostki, aby minimalizować koszty swojego funkcjonowania (North 1990: 383).

rozpatrywanie zjawisk politycznych zarówno w ich indywidualnym, jak i grupowym wymiarze. Jak słusznie stwierdzili, wraz z postępującym komplikowaniem się systemów politycznych, instytucje stały się swego rodzaju autonomicznym aktorem, a nie tylko przestrzenią, w jakiej przebiega aktywność jednostek i organizacji. Inaczej mówiąc, instytucje odgrywają kluczową (aczkolwiek nie wyłączną) rolę w kształtowaniu możliwych w ich ramach porządków, określanych przez zestawy norm i procedur przypisanych do poszczególnych ról. Zakładają one jednocześnie konieczność istnienia indywidualnych aktorów (March, Olsen 1984; por. March, Olsen 2006).

W nurcie neoinstytucjonalnym instytucja rozumiana jest jako zbiór reguł organizujących życie jednostek, których racjonalność oraz stabilność preferencji nie musi spełniać wyśrubowanych wymagań teorii racjonalnego wyboru, zwłaszcza w wersji właściwej dla ekonomii (North 1990: 384). Nie jest to już racjonalność typowa dla wczesnych prac z zakresu *rational choice* (Downs 1957), ale raczej racjonalność weberowska. Inspiracją zaczerpniętą od Webera będzie tu warunkowe przypisanie działaniom jednostek waloru racjonalności, dzięki czemu możliwe staje się zinterpretowanie ich, nie tylko w sytuacji, gdy z owym modelem racjonalności w mniejszym lub większym stopniu współgrają, ale zwłaszcza wówczas, gdy są jej na pierwszy rzut oka pozbawione.

Zastosowanie nowej analizy instytucjonalnej do badania ścieżek karier politycznych pozwala zaakcentować aktywną rolę, jaką odgrywają w procesie przekształcania politycznych instytucji ich bezpośredni użytkownicy – politycy. Należy przyjąć, że osoby te dokonują świadomych i celowych wyborów, kalkulując, która spośród dostępnych alternatywnych ścieżek rozwoju zawodowego najlepiej odzwierciedlać będzie ich własne preferencje. Decyzja o wejściu na ścieżkę kariery politycznej zwykle nie jest przypadkowa, gdyż wymaga od jednostki okresu przygotowań i budowania kapitału niezbędnego na kolejnych etapach kariery w oparciu o system instytucji politycznych. Pewien stopień samoświadomości konieczny jest, aby skutecznie przekuć ów kapitał w realną możliwość realizowania kariery politycznej. Przy wyborze określonej ścieżki, jednostki kierują się przede wszystkim egoistycznie pojmowanym (co nie znaczy negatywnie ocenianym) interesem. Może to, choć nie musi, przyczynić się do zrealizowania także interesów innych osób, w tym przypadku wyborców (por. Franklin 2002). Istotne wydaje się więc pytanie z jednej strony o to, co sprawia, że zachowania jednostek, choć wynikające w dużej mierze z potrzeby realizacji partykularnych celów, przyczyniają się jednak do utrzymywania porządku wyznaczanego granicami instytucji, w których ramach przebiegają. Z drugiej strony, z czego wynikają ponadjednostkowe ustalenia co do kształtu owych instytucji, akceptowane przez te same jednostki, dla których być może chwilowo bardziej korzystnym rozwiązaniem byłoby postępowanie według indywidualnie konstruowanych schematów (por. Pawlak 1991). W zasadzie, podtrzymując instytucjonalny porządek i współdziałając z innymi, jednostki godzą się także z tym, że często wbrew ich indywidualnym

zamierzeniom i na przekór potrzebom, wyniki funkcjonowania według reguł właściwych dla danej instytucji mogą różnić się diametralnie od tego, czego mogłyby sobie życzyć i jakie scenariusze wydarzeń były przez nie brane wcześniej pod uwagę (Kiser, Ostrom 2000: 56–57).

Chociaż większość potencjalnych polityków nie dysponuje pełną wiedzą o zasadach funkcjonowania instytucji, z czasem, gdy wiedza ta się upowszechnia oraz gdy system polityczny krystalizuje się i krzepnie, poznanie owych zasad staje się koniecznością. W przypadku zawodowych polityków, wybór opcjonalnych zachowań może być wysoce kosztowny, co zwiększa stopień ich mobilizacji oraz rozszerza perspektywę, która określa minimalne oraz maksymalne możliwe do poniesienia koszty (np. poprzez kalkulowanie, czy lepiej opuścić partię, która nigdy nie uzyskuje większości, a zatem skazana jest na pozostawanie w opozycji lub w koalicji, czy też lepiej migrować do partii, która prowadzi w sondażach, ale jej przewaga może dotyczyć wyłącznie najbliższych wyborów). Należy pamiętać, że wybory i działania jednostek mogłyby wyglądać inaczej, gdyby istniała bezwarunkowa konieczność poniesienia przez nie wszelkich ewentualnych kosztów tych działań (North 1990: 39). Można więc powiedzieć, że nawet posiadając informacje o uwarunkowaniach oraz ewentualnych konsekwencjach związanych z podejmowanymi wyborami, jednostki nadal czerpią korzyści ze swoistego ograniczenia przez instytucje repertuaru ich zachowań. Dzieje się tak dlatego, że instytucjonalne reguły stanowią swego rodzaju polisę na wypadek, gdyby zupełnie oczywista ułomność ludzkiego umysłu nie pozwoliła dostrzec tych skutków działań, które z jednej strony zagrażałyby stabilności instytucji, ale z drugiej narażałyby jednostkę na ryzyko poniesienia porażki.

Uwypuklając różnice pomiędzy instytucjonalizmem a neoinstytucjonalizmem, należy więc wymienić: po pierwsze, umieszczenie działań jednostki, zwłaszcza tych, które wydają się zbliżać bardziej do typu irracjonalnego, w szerszym kontekście kulturowym i historycznym⁵, bez przypisywania im automatycznie właściwości dewiacyjnych, a zatem zagrażających fundamentom formalnych uregulowań; po drugie, uwzględnienie stałego wpływu środowiska, a więc

⁵ Na szczególną uwagę zasługuje jeden z nurtów analizy instytucjonalnej – instytucjonalizm historyczny. Jego przedstawiciele kładą nacisk na kontekstowe interpretowanie postaw i działań jednostek. Chodzi tu nie tylko o kontekst historyczny, ale szerzej kulturowy, ekonomiczny czy polityczny (Steinmo 2008: 127). Mamy tu więc do czynienia z osadzeniem aktualnych poczynąń jednostki wśród historycznych uwarunkowań, w tym także procesów przemian społecznych, gospodarczych i politycznych, determinujących kształt instytucji życia społecznego. Dzięki temu, że procesy te przebiegają stopniowo, umożliwiając jednostkom nabywanie kompetencji do poruszania się wśród zmieniających się instytucjonalnych procedur, w dłuższej perspektywie czasu zapewniają im możliwość skutecznego działania. Dostosowywanie przebiega w dwie strony. Z jednej, charakter i treść norm instytucjonalnych może ulegać zmianom pod wpływem działań jednostek. Z drugiej, przestrzeń dla ewentualnych zmian jest określana zakresem możliwych modyfikacji, jaki wpisany jest w konkretne instytucjonalne procedury.

wykorzystanie go jako kontekstu w interpretacji działań jednostek; po trzecie, poświęcenie szczególnej uwagi uwarunkowaniom tych działań jednostek, których efektem jest stabilizacja struktur i podtrzymywanie ustalonego porządku; po czwarte, nadanie waloru uniwersalności studiom nad procesami instytucjonalizacji, które abstrahują od konkretnych organizacyjnych rozwiązań, stawiając nacisk na poszukiwanie wzorów. Wynika z tego także zmiana spojrzenia na poszukiwanie efektów instytucjonalizacji w elemencie, który istnieje w przekroju różnych organizacji, a nie stanowi o ich odrębności (DiMaggio, Powell 1983; por. Pawlak 1991: 69 za: DiMaggio, Powell 1991: 15). Zalety takiego podejścia pozwalają na podjęcie próby wyjaśniania zachowań wyborczych polityków zawodowych w kontekście instytucjonalnych uwarunkowań dokonywanych przez nich wyborów w przebiegu ich karier politycznych.

4. Instytucjonalne uwarunkowania karier politycznych w Polsce po 1989 roku

Przy zastosowaniu optyki neoinstytucjonalnej, przestrzeń możliwych interpretacji reguł instytucjonalnych zawartych w systemie wyborczym staje się większa niż można byłoby tego oczekiwać. Logika instytucji nie zawsze odpowiada praktyce zachowań wyborczych osób kandydujących w wyborach parlamentarnych, a także uczestniczących w wyborach podmiotów politycznych. Przyjęte rozwiązania, organizujące polityczną rozgrywkę, są w elastyczny sposób dostosowywane raczej do potrzeb osób najbardziej zainteresowanych otrzymaniem mandatu parlamentarzysty niż do wymagań przeciętnego wyborcy, oczekującego jasnych komunikatów o konsekwencjach własnych działań. Przykładów dostarcza praktyka wykorzystywania możliwości instytucjonalnych zawartych w polskim systemie wyborczym. Większość z wprowadzanych w Polsce w ostatnich dwudziestu latach zmian w systemie wyborczym i partyjnym miała na celu zapewnienie warunków dla swobodnej konkurencji o głosy wyborców. Wiele uregulowań ewoluowało jednak w praktyce ich stosowania, stabilizując w efekcie wyborczy rynek, zarówno jeśli chodzi o aktorów partyjnych, jak i indywidualnych.

Interesującym przykładem dopasowywania narzędzia zawartego w systemie wyborczym do potrzeb partii i reprezentujących je kandydatów, jest lista wyborcza i ustalanie kolejności kandydatów na niej. Wykorzystując informacje o aktywności wyborczej kandydatów w latach 1985–2007⁶, można zidentyfikować

⁶ Dane pochodzące ze zbioru POLCAN zawierającego informacje o kandydatach do parlamentu od 1985 roku, skonstruowanego pod kierunkiem Kazimierza M. Słomczyńskiego i Goldie Shabad w ramach programu CONSIRT realizowanego przez Departament Socjologii i Nauk Politycznych Uniwersytetu Stanowego w Ohio, Instytut Filozofii i Socjologii Polskiej Akademii Nauk i Szkołę Nauk Społecznych przy Polskiej Akademii Nauk.

sytuacje sugerujące postępowanie wbrew logice mechanizmu listy wyborczej, czyli nagradzanie „przegrych” i karanie „wygranych”, a na tym tle dodatkowo przykłady wskazujące wyraźnie, że politycy zawodowi potrafili zmaksymalizować swoje szanse, nie zajmując pierwszych miejsc na listach wyborczych. Przede wszystkim w przypadku wszystkich kadencji parlamentu, w następujących po sobie wyborach startowało ponownie około trzysta wygrywających uprzednio osób. Oznacza to, że nie wszyscy, pomimo odniesienia sukcesu, chcieli (lub mogli) po raz kolejny uczestniczyć w wyborach. Co ciekawe, często z ponownego udziału w wyborach rezygnowały osoby, które startowały z powodzeniem z pierwszych miejsc na liście wyborczej. Zatem wbrew temu, czego można byłoby oczekiwać, doświadczenie sukcesu wyborczego, przy starcie z pierwszego miejsca, nie musiało być argumentem (dla kandydata i/lub dla osób decydujących o składzie listy wyborczej) na rzecz kontynuowania parlamentarnej działalności politycznej. Warto przyrzeć się także sytuacji osób, które pomimo nieudanych startów otrzymywały ponownie pierwsze miejsca na listach. Spośród osób, które ponosiły porażkę, startując z pierwszego miejsca, 24–45% osób nadal otrzymywało pierwsze miejsce w następnych wyborach. Należy zaznaczyć, że w przypadku uzyskania mandatu niektórzy kandydaci otrzymywali w kolejnych wyborach zdecydowanie gorsze miejsca na liście. Choć są to jednostkowe przypadki, przyczyny takiego potraktowania kandydatów, którzy okazali się skuteczni, mogą budzić wątpliwości. Trudno bowiem oczekiwać, że na własną prośbę osoba, która decyduje się na ponowny start w wyborach, po odniesieniu w poprzednich wyborach zwycięstwa, zostaje umieszczona na bardzo odległej pozycji na liście. Przykłady te wskazują na względnie dowolne traktowanie procedury ustalania kolejności miejsc na listach wyborczych. Ma to o tyle znaczenie, że dla przeciętnego wyborcy wciąż kluczowa wydaje się wskazówka dotycząca „jakości” kandydata związana z jego wysokim miejscem na liście wyborczej. Idea listy z ustaloną kolejnością kandydatów powinna czynić proces głosowania bardziej przejrzystym i logicznym. Dlatego sytuacja, w której pierwsze miejsca na listach obsadzane są z uwzględnieniem argumentów pozamerytorycznych, utrudnia podejmowanie decyzji o oddaniu głosu na konkretnego kandydata. Jednocześnie ułatwia politykom zrealizowanie własnych zamierzeń dotyczących przebiegu ich karier.

Rozwiązania zawarte w polskim systemie wyborczym umożliwiają więc przemyślane budowanie strategii wyborczych, gwarantujących politycznym liderom oraz wieloletnim parlamentarzystom największe szanse na długoletnie kariery polityczne. Baza danych POLCAN pozwala prześledzić wyniki wyborcze wszystkich osób kandydujących w wyborach parlamentarnych w Polsce w latach 1985–2007. Ponad trzysta osób kandydowało w tym czasie na tyle skutecznie, że udało im się otrzymać mandat parlamentarny od trzech do siedmiu razy. Pełniły one zatem funkcje posła lub senatora od ośmiu (jeśli były

parlamentarzystami w 1993 i 2005 roku – kadencje skracane) do dwudziestu dwóch lat. Osoby te można niewątpliwie uznać za polityków zawodowych. Analizy dotyczące kandydowania, sukcesów oraz porażek wyborczych wskazują na wyższą niż w przypadku całej populacji kandydujących skuteczność wyborczą kategorii polityków zawodowych. Liderzy politycznych przeobrażeń lat 80. i 90. XX wieku, obecni na scenie politycznej dzięki sprawnemu poruszaniu się pomiędzy partiami, których wyborczy potencjał okazywał się największy, gwarantowali sobie przedłużanie karier nawet w sytuacji przegranej wyborów (co oznacza zajęcie innego miejsca niż pierwsze). Na scenie politycznej obecne są więc od wielu lat osoby, które reprezentują ugrupowania regularnie ponoszące wyborcze porażki (w takim samym rozumieniu, jak powyższe). Istnienie w ramach prawa wyborczego rozwiązań, które od lat ugruntowują silną pozycję polityków zawodowych, pozwala przypuszczać, że w konstruowanej w latach dziewięćdziesiątych przestrzeni dla zorganizowanej aktywności politycznej, szczególną pozycję otrzymały te osoby, które uczestniczyły w jej kształtowaniu. Można uznać, że zagwarantowały one sobie optymalne warunki dla zawodowego uprawiania polityki. Elementy systemu wyborczego, tj. rodzaje list wyborczych (np. istnienie w latach dziewięćdziesiątych listy krajowej), czy sposób obsadzania miejsc na listach wyborczych (umożliwienie kandydowania z dowolnego okręgu) stały się przydatnym narzędziem wzmacniającym pozycję polityków zawodowych w strukturach partyjnych i parlamentarnych. Angażowanie się w określone rodzaje aktywności politycznej i zróżnicowanie merytorycznego zaangażowania polityków zawodowych (np. poprzez wybór komisji parlamentarnych zajmujących się zagadnieniami z zakresu administracji, spraw wewnętrznych, wymiaru sprawiedliwości, samorządu terytorialnego, spraw zagranicznych oraz kontaktów z Polakami za granicą) gwarantowało im utrzymanie pozycji naturalnych liderów partyjnych i ekspertów w zakresie podstawowych zagadnień ustrojowych.

5. Podsumowanie

Możliwość zostania politykiem zawodowym uzależniona jest od szeregu czynników wspólnych wszystkim kandydującym w wyborach, a jednak tylko przez niektórych wykorzystywanych wyjątkowo skutecznie. Ogół owych uwarunkowań, a więc zarówno tych dotyczących instytucjonalnych rozwiązań zawartych w prawie wyborczym, jak i organizujących działalność partii politycznych, stanowi o szansach poszczególnych kandydatów. To, w jaki sposób zostaną one przez nich wykorzystane, jest w dużej mierze kwestią indywidualnych motywacji, aspiracji oraz wypadkową wiedzy i doświadczeń. Instytucje politycznej reprezentacji stanowią ramę dla politycznej konkurencji.

Rozgrywa się ona w warunkach nierównego udziału w zasobach, które mogą sprzyjać odniesieniu sukcesu wyborczego. Owe nierówności zasobów mogą znosić się wzajemnie, gdyż zwykle niedoinwestowanie w jednej sferze rekompensowane jest szczególnymi atrybutami w innej. W obliczu owych różnic najlepiej poinformowani i dysponujący najlepszymi narzędziami kandydaci dokonują kalkulacji, w taki sposób modyfikując swoje poczynania, aby zmaksymalizować szansę odniesienia zwycięstwa (por. Przeworski 1991).

Kategoria polityków zawodowych odróżnia się zdecydowanie od pozostałych kandydatów pod względem determinacji i skuteczności wyborczej. Osoby zainteresowane wielokrotnym otrzymaniem mandatu parlamentarzysty świadomie kalkulują, dokonując wyboru spośród dostępnych im ścieżek politycznego rozwoju. Możliwości wyboru ewentualnych alternatywnych ścieżek ograniczone są oczywiście regułami systemu politycznego, a w tym partyjnego oraz wyborczego. Politycy, biorąc pod uwagę własne preferencje oraz oceniając możliwości, przekształcają otoczenie instytucjonalne, które następnie wtórnie generuje kolejne „produkty”, odpowiadające lepiej ich aktualnym potrzebom (np. wprowadzają zmiany w ordynacji wyborczej, modyfikując wysokość progów, umożliwiając tworzenie koalicji wyborczych, zmieniając zasady finansowania partii politycznych itd.).

Optyka neoinstytucjonalna pozwala uwypuklić aktywną rolę polityków zawodowych w procesie przekształcania politycznych instytucji. Każde wybory parlamentarne w Polsce po 1989 r. krystalizowały i ograniczały liczbę dostępnych scenariuszy realizacji ścieżek karier politycznych i stopniowo zwiększały poziom poinformowania zainteresowanych nimi osób. Można więc założyć, że im lepiej ktoś orientował się w regułach rządzących przebiegiem karier politycznych w Polsce, tym miał większe szanse na wybór właściwej ścieżki⁷. Proponowane w artykule podejście ułatwia dostrzeżenie interesujących sposobów wykorzystywania narzędzi, jakie otrzymali w wyniku przemian systemu politycznego kandydujący w wyborach parlamentarnych w Polsce po 1989 r.

Należy więc pamiętać, że wzajemne warunkowanie działań politycznych aktorów oraz innych podmiotów sceny politycznej przebiega dwutorowo. Z jednej strony to oferowane przez instytucje możliwości działania, odpowiadające na potrzeby zgłaszane przez osoby chcące rozpocząć karierę polityczną, organizują repertuar dostępnych jednostkom opcji oraz właściwych procedur. Z drugiej, działania politycznych aktorów powodują także wprowadzanie modyfikacji do istniejących instytucjonalnych rozwiązań – wpływają na treść i formę systemu

⁷ Zdarzały się sytuacje, w których politycy dokonywali wyborów spośród wszystkich dostępnych opcji, stąd np. niespodziewane i trudne do wytłumaczenia, dla nieorientowanych obserwatorów, częste migracje polityków pomiędzy partiami (zob. Shabad, Słomczyński, Zieliński 1999; Shabad, Słomczyński: 2004).

partyjnego oraz wyborczego. Przestrzeń względnie trwałych instytucjonalnych rozwiązań oraz modyfikacji wprowadzanych przez ich użytkowników decyduje o sposobach i możliwościach realizowania karier politycznych.

Bibliografia

- Arrow K. (1951), *Social Choice and Individual Values*, New Haven–London: Yale University Press
- Arthur M. B., Hall D. T., Lawrence B. S. (eds.) (1989), *Handbook of Career Theory*, Cambridge: Cambridge University Press
- Black D. (1958), *The Theory of Committees and Elections*, Cambridge: Cambridge University Press
- Blais A. (2010), *Political participation*, [w:] Le Duc L., Niemi R. G., Norris P. (eds.), *Comparing Democracies 3. Elections and Voting in the 21st Century*, London: Sage
- Borchert J., Zeiss J. (eds.) (2003), *The Political Class in Advanced Democracies. A Comparative Handbook*, Oxford: Oxford University Press
- DiMaggio P. J., Powell W. W. (1983), *The Iron Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collectiva Rationality in Organizational Fields*, „American Sociological Review”, Vol. 46 (2), s. 147–160
- Downs A. (1957), *An Economic Theory of Democracy*, New York: Harper and Row
- Elster J. (1990), *When rationality fails*, [w:] Cook K. S., Levi M. (eds.), *The limits of rationality*, Chicago: The University of Chicago Press
- Franklin D. P. (2007), *Congressional Career Paterns and the Biological Imperative: The Impact of Lengthening Life Expectancies on Congressional Careers*, prepared for delivery at the 65th Annual Conference of the Midwest Political Science Association, Chicago, April 12–5
- Jackiewicz I. (1994), *Parlament w procesie transformacji. Sejm kontraktowy i Sejm I kadencji*, [w:] Wasilewski J. (red.), *Konsolidacja elit politycznych w Polsce 1991–1993*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
- Jackiewicz I. (1994), *Regulacje prawne zachowań poselskich*, [w:] Wasilewski J. (red.), *Konsolidacja elit politycznych w Polsce 1991–1993*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
- Karpowicz E. (1995), *Motywy kandydowania do Sejmu*, [w:] Wesołowski W., Pańków I. (red.), *Świat elity politycznej*, Warszawa: IFiS PAN
- Kiser L. L., Ostrom E. (2000), *The three Wolds of Action: A Metatheoretical Synthesis of Institutional Approaches*, [w:] McGinnis M. D. (ed.), *Polycentric Games and Institutions. Readings from the Workshop in Political Theory and Policy Analysis*, Ann Arbor: University of Michigan
- Lipset S. M. (2001), *Cleavages, parties and democracy*, [w:] Karvonen L., Kuhnle S. (eds.), *Party Systems and Voter Alignments Revisited*, London, New York: Routledge
- March J. G., Olsen J. P. (1984), *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life*, „The American Political Science Review”, Vol. 78 (3), s. 734–749
- March J. G., Olsen J. P. (2006), *Elaborating the “New Institutionalism”*, [w:] Rhodes R. A. W., Binder S. A., Rockman B. A. (eds.), *The Oxford handbook of Political Institutions*, Oxford: Oxford University Press
- Mazurkiewicz Ł. (1995) (red.), *Poselskie wizje przywództwa politycznego: wódz, autorytet, menadżer polityczny*, [w:] Wesołowski W., Pańków I., *Świat elity politycznej*, Warszawa: IFiS PAN
- Nolen D. (2004), *Prawo wyborcze i system partyjny. O teorii systemów wyborczych*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
- North P. (1990), *Institutions and Their Consequences for Economic Performance*, [w:] Cook K. S., Levi M. (eds.), *The limits of rationality*, Chicago: University of Chicago Press

- Pańków I. (1994), *Dysonans poznawczy polityków okresu transformacji*, [w:] Wasilewski J. (red.), *Konsolidacja elit politycznych w Polsce 1991–1993*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
- Pańków I. (1995), *Szkic do portretu zbiorowego elity*, [w:] Wesołowski W., Pańków I. (red.), *Świat elity politycznej*, Warszawa: IFiS PAN
- Pawlak J. (1994), *Drogi do władzy*, [w:] Wasilewski J. (red.), *Konsolidacja elit politycznych w Polsce 1991–1993*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
- Pawlak W. (1991), *Instytucje i zmiana instytucjonalna w teorii D. Northa*, „Studia Socjologiczne”, nr 1
- Pereira L. C., Maravall J. M., Przeworski A. (1993), *Economic Reforms in New Democracies. A Social-Democratic Approach*, Cambridge: Cambridge University Press
- Post B. (1994), *Poselskie cnoty kardynalne i grzechy główne*, [w:] Wasilewski J., Pańków I. (red.), *Konsolidacja elit politycznych w Polsce 1991–1993*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
- Post B. (1995), *Aktorzy polskiej sceny politycznej – amatorzy czy profesjonaliści?*, [w:] Wesołowski W., Pańków I. (red.), *Świat elity politycznej*, Warszawa: IFiS PAN
- Raciborski J. (1997), *Zachowania wyborcze społeczeństwa polskiego 1989–1995*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
- Raciborski J. (2003), *Polityka polska. Szkice*, Warszawa: Wydawnictwo Akademickie ŻAK
- Raciborski J. (2006), *Elity rządowe III RP 1997–2004: portret socjologiczny*, Warszawa: Wydawnictwo TRIO
- Raciborski J. (2008), *Studia nad wyborami. Polska 2005–2006*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR
- Roszkowski W. (2001), *Transformacja ustrojowa – Polska na tle porównawczym*, „Studia Polityczne”, 12, s. 19–31
- Ruchelman L. (1970), *Political Careers: Recruitment Through The Legislature*, Rutherford: Fairleigh Dickinson University Press
- Shabad G., Słomczyński K. M., Zieliński J. (1999), *Fluid Party System, Electoral Rule and Accountability of Legislators in Emerging Democracies. The case of Ukraine*, „Party Politics”, Vol. 14 (1), s. 91–112
- Shabad G., Słomczyński K. M. (2004), *Inter-party Mobility Among Parliamentary Candidates in Post-Communist East Central Europe*, „Party Politics”, Vol. 10 (2), s. 151–176
- Slocum W. L. (1966), *Occupational Careers*, Walter L. Slocum, Chicago: Aldine Transaction
- Słomczyński K. M. (red.) (2007), *Kariera i sukces*, Zielona Góra: Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Warszawa: IFiS PAN
- Steinmo S. (2008), *Historical Institutionalism*, [w:] Della Porta D., Keating M. (eds.), *Approaches and Methodologies in the Social Sciences: A Pluralist Perspective*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 118–138
- Staniszki J. (1995), *Polityka postkomunistycznej instytucjonalizacji w perspektywie historycznej*, Część I, „Studia Polityczne”, 4, s. 39–60
- Staniszki J. (1996), *Polityka postkomunistycznej instytucjonalizacji w perspektywie historycznej*, Część II, „Studia Polityczne”, 5, s. 99–115
- Stobińska K. (1994), *Elity polityczne wobec dylematów transformacji*, [w:] Wasilewski J. (red.), *Konsolidacja elit politycznych w Polsce 1991–1993*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
- Szczegóło L. (2010), *Zablokowany rozwój. Samoograniczenia ewolucji społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, „Rocznik Lubuski”, 36 (2), s. 179–192
- Terra J. A. (1997), *Polityka negocjacji, paktów społecznych oraz konsolidacja demokratyczna w postkomunistycznej Europie Środkowo-Wschodniej*, „Studia Polityczne”, 7

- Wasilewski J. (red.) (1994), *Konsolidacja elit politycznych: 1991–1993*, Warszawa: Instytut Studiów Politycznych Polskiej Akademii Nauk
- Wasilewski J. (1994), *Scena polityczna w postkomunistycznej i postsolidarnościowej Polsce*, [w:] Wasilewski J. (red.), *Konsolidacja elit politycznych w Polsce 1991–1993*, Warszawa: Instytut Nauk Politycznych PAN
- Wesołowski W., Pańków I. (red.) (1995), *Świat elity politycznej*, Warszawa: IFiS PAN
- Wesołowski W. (1995), *Formowanie się partii politycznych w postkomunistycznej Polsce*, „Studia Polityczne”, 4, s. 7–28
- Wesołowski W., Post B. (red.) (1998), *Polityka i Sejm. Formowanie się elity politycznej*, Warszawa: IFiS PAN
- Wesołowski W. (2000), *Partie. Nieustanne kłopoty*, Warszawa: IFiS PAN
- Wesołowski W. (red.) (2001), *Obciążeni polityką. Posłowie i partie*, Warszawa: IFiS PAN
- Wesołowski W. (2001), *Change and Continuity: Four Polish Parliaments 1989–2001*, „Central European Political Science Review”, Vol. 2 (4)
- Wesołowski W., Słomczyński K. M., Dubrow J. K. (2010), *National and European? Polish political elite in comparative perspective*, Warszawa: IFiS Publisher
- Wnuk-Lipiński E. (2001), *Legitymizacja i konsolidacja systemu po radykalnej zmianie ustrojowej*, „Studia Polityczne”, 12, s. 7–18

Justyna Nyckowiak

NEOINSTITUTIONAL PERSPECTIVE IN THE ANALYZES OF POLITICAL CAREERS

Summary. The article aims to offer a multi-dimensional perspective on the course of political careers using neo-institutional perspective. There is an agreement that that institutions determine the way of doing politics. Their shape, detailed formal rules and procedures, affect the results of political competition. Effective use of the institutions and political structures gives certain individuals a chance for binding, in an intentionally and well-thought-out way, their careers with the world of politics.

As a result of the parliamentary elections in Poland between 1989 and 2007 more than three hundred people became deputies or senators, each at least three times. This indicates the presence of a category of professional politicians who repeatedly and effectively used the tools available to them to be able to participate in political decision-making in the long term. It is impossible, however, to explain the trajectory of their careers without reference to a higher level of analysis – elements of the political system (electoral and party). On the other hand, explanations of the functioning of the political system, without an element of professional politicians' careers paths' descriptions are not able to explain the functioning of the party and electoral system.

Key words: neoinstitutionalism, political careers, professional politicians.